

دانشگاه قم

دانشکده الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

مبانی امنیت اقتصادی

از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر سعیده غروی

نگارنده:

فرزانه فلاح

تابستان ۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم بہ:

پیشگاہ مقدس پیام آور صلح و امنیت، امین وحی خداوند،

حاتم الانبیا حضرت محمد بن عبد اللہ ﷺ کہ بارائے تعالیم حیات بخش الہی، طریق

دستیابی بہ جامعہ امن و آرام و سعادت جاودان را پیش روی بشر نہاد.

ہم چنین تقدیم می نمایم بہ آقا و مولایم امیر مومنان علی بن ابی طالب علیہ السلام

کہ با فریاد کوه بارش الکلونی کامل از تحقق عدالت در جامعہ را پیش روی جامعہ

بشری قرار دادہ تا در سایہ کلام با ارزشش نشانی در جہت تحقق جامعہ سالم و اسلامی باشد.

باتشکر و سپاس از:

استاد مهربانم سرکار خانم دکتر سعیده غروی که بیچ‌گناه راه‌نمایی‌ها و الطاف خود را از
شاگردشان دریغ نفرمودند، و بار راه‌نمایی‌های‌شان حقیر را در به انجام رساندن این پژوهش
بهره‌مند ساختند.

و با سپاس از پدر و مادر بزرگوارم که همواره با دعای خیرشان مراد این راه‌کج نموده‌اند،
این دو کوه‌راز شمن‌زنگیم که موفقیت‌م را در مومن زحمات و الطاف بیکران آن دو بوده‌ام.
خداوند، فضل و رحمت را برای این سروران طلب می‌نمایم و مزید توفیقات آنان را
خواستارم.

چکیده

اسلام با اصالت دادن به اقتصاد مهم‌ترین روش‌ها و عناصر دستیابی به مشکلات اقتصادی را در آموزه‌هایش مطرح ساخته است. بنابراین، آن زمانی که توجه دادن به دستورات دینی در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و نهادینه نمودن آن قوانین در فرهنگ عموم به عمل بنشیند، به یقین تمدن سترگ اسلامی احیاء می‌شود و امنیت در جامعه انسانی شکوفا می‌شود.

لذا، آموزه‌های دینی مبتنی بر دو اصل، قرآن و راه‌کارهای اقتصادی امیرمومنان علیه السلام در نهج‌البلاغه، که برگرفته از دستورات الهی می‌باشد، بیانگر این مطلب است، که عامل اصلی امنیت اقتصادی در جامعه اسلامی، در گرو پای‌بندی به یک نظام مالی متعادل و اجرای عدل و قسط می‌باشد. تحقق این امر با اجرای صحیح سازوکارهای اقتصادی در زمینه برقراری توازن اقتصادی، تکافل اجتماعی، کنترل بازار، هدایت کارگزاران، ارائه الگوی صحیح مصرف و گردش متعادل اموال و دارایی‌ها در جهت یکسان‌سازی سطح زندگی افراد جامعه، به ثمر می‌نشیند.

واژگان کلیدی: امنیت، امنیت اقتصادی، قرآن کریم، نهج‌البلاغه، توازن اقتصادی، تکافل

اجتماعی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه

فصل اول: کلیات

۵	۱-۱. بیان مسأله
۷	۲-۱. سؤالات تحقیق
۷	۱-۲-۱. سؤال اصلی
۷	۲-۲-۱. سؤالات فرعی
۷	۳-۱. فرضیه‌ها
۸	۴-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۱	۵-۱. پیشینه تحقیق
۱۳	۶-۱. روش تحقیق
۱۳	۷-۱. هدف تحقیق
۱۴	۸-۱. مفاهیم اصلی
۱۴	۱-۸-۱. اقتصاد
۱۷	۲-۸-۱. امنیت

فصل دوم: مبانی و اصول امنیت اقتصادی از منظر قرآن کریم

۲۴	۱.۲. اصول اخلاقی مؤثر در برقراری امنیت اقتصادی
۲۵	۱.۱.۲. ایمان
۲۶	۲.۱.۲. تقوا
۲۷	۳.۱.۲. استغفار و آمرزش خواهی
۲۹	۴.۱.۲. شکر و شکرگزاری
۲۹	۵.۱.۲. زهد و قناعت
۳۱	۶.۱.۲. امانت و صداقت

- ۳۲.....۷.۱.۲. انفاق و صدقه
- ۳۳.....۲.۲. راهکارهای مؤثر در برقراری امنیت اقتصادی
- ۳۳.....۱.۲.۲. تنظیم بازار بر مبنای اقتصاد اسلامی
- ۳۴.....۱.۱.۲.۲. ویژگی‌های بازار مطلوب در اسلام
- ۳۴.....أ. قانون محوری
- ۳۵.....ب. حاکمیت اخلاق اسلامی
- ۳۶.....ج. نظارت
- ۳۶.....۲.۱.۲.۲. قوانین خرید و فروش و تجارت در بازار
- ۳۸.....أ. عدم معاملات ربوی
- ۳۹.....ب. قسم نخوردن در معاملات
- ۴۰.....ج. عدم عیب جویی از کالای دیگران
- ۴۰.....د. تعریف بیش از کیفیت کالا
- ۴۱.....ه. ممنوعیت غش در معامله
- ۴۱.....و. عدم کم‌فروشی
- ۴۳.....ز. پذیرش تقاضای فسخ معامله
- ۴۳.....ح. عدم احتکار و قیمت‌گذاری مناسب
- ۴۵.....ط. عدم تلقی رکیبان
- ۴۷.....۲.۲.۲. اجرای عدالت اقتصادی
- ۴۹.....۱.۲.۲.۲. راهکارهای اسلام در زمینه برقراری عدالت اقتصادی
- ۴۹.....أ. دریافت مالیات از اموال ثروتمندان
- ۵۰.....ب. مساوات و ایجاد فرصت‌های یکسان
- ۵۲.....ج. تأمین اجتماعی
- ۵۵.....۳.۲.۲. اصلاح الگوی مصرف
- ۵۷.....أ. تصرف همراه با پارسایی و ترک گناه
- ۵۷.....ب. مصرف همراه با عمل صالح

- ج. مصرف همراه با شکر ۵۷
- د. مصرف همراه با ادای حقوق ۵۷
- ۱.۳.۲.۲ محدودیت‌های مصرف ۵۸
- أ. خودداری از اسراف و تبذیر ۵۸
- ب. نکوهش تقتیر و سخت‌گیری ۶۰
- ج. دوری از تجمل‌پرستی و رفاه‌زدگی ۶۰
- د. توجه به مصالح سیاسی و اجتماعی در محدوده مصرف ۶۱
- ۲.۳.۲.۲ مصرف ایده آل از نظر اسلام ۶۲
- أ. اصل نیاز ۶۲
- ب. اصل تقدیر معیشت ۶۳
۱. توجه به نیازمندی‌های جسمی و روحی ۶۴
۲. تناسب درآمد با هزینه‌ها ۶۴
۳. شرایط اقتصادی جامعه و عموم مردم ۶۵
- ج. اصل اعتدال و قناعت در مصرف ۶۶
- ۴.۲.۲. تعدیل ثروت ۶۷
- ۱.۴.۲.۲ راه‌کارهای تعدیل ثروت ۷۰
- أ. انفاق‌های مستحب ۷۰
- ب. ایجاد مالکیت عمومی ۷۴
- ج. قانون ارث ۷۴
- د. پرداخت مالیات ۷۵
- أ. مالیات‌های ثابت ۷۶
- أ. ۱. زکات ۷۶
- أ. ۲. خمس ۷۸
- أ. ۳. جزیه ۷۹
- أ. ۴. خراج ۸۰
- أ. ۵. فیء (انفال) ۸۰
- ب. مالیات‌های متغیر ۸۱

۸۲.....	۵.۲.۲. مدیریت کارآمد در اقتصاد
۸۳.....	۶.۲.۲. استقلال و خودکفایی اقتصادی
۸۵.....	۷.۲.۲. آزادی اقتصادی و لزوم تعیین محدوده آن
۸۸.....	۱.۶.۲.۲. آزادی تملک
۸۹.....	۲.۶.۲.۲. آزادی انتخاب شغل
۸۹.....	۳.۶.۲.۲. آزادی مبادله
۹۱.....	۴.۶.۲.۲. آزادی مصرف
۹۲.....	نتیجه

فصل سوم: اقدامات امیر مومنان علیه السلام در برقراری امنیت اقتصادی

۹۶.....	۱.۳. عملکرد امیر مومنان <small>علیه السلام</small> در زمینه اقتصاد
۹۸.....	۱.۱.۳. برقراری امنیت اقتصادی
۱۰۰.....	۱.۱.۳. حمایت از بازنشستگان و اقشار آسیب زده و افزایش درآمدهای مردم
۱۰۲.....	۲.۱.۳. مبارزه با تبعیضها و بی عدالتیهای اقتصادی
۱۰۵.....	۳.۱.۳. عمران و آبادانی
۱۰۷.....	۴.۱.۳. ثبات قیمت ها
۱۰۹.....	۵.۱.۳. جمع آوری مالیات
۱۱۰.....	۲.۱.۳. سیاست امیر مومنان <small>علیه السلام</small> در تقسیم بیت المال
۱۱۱.....	۱.۲.۱.۳. توزیع بیت المال بر اساس مساوات و استحقاق
۱۱۴.....	۲.۲.۱.۳. سرعت در تقسیم بیت المال
۱۱۵.....	۳.۲.۱.۳. عدم ارتزاق از اموال بیت المال و ساده زیستی امیر مومنان <small>علیه السلام</small>
۱۱۶.....	۴.۲.۱.۳. مصارف بیت المال
۱۱۷.....	۳.۱.۳. تحقق عدالت اقتصادی
۱۱۹.....	۱.۳.۱.۳. نظام اداری سالم
۱۲۱.....	۲.۳.۱.۳. توازن اقتصادی
۱۲۲.....	أ. تعیین حدود مالکیتها

- ب. توزیع ثروت و درآمد ۱۲۳
- ج. بازگرداندن ثروت های بادآورده و نامشروع ۱۲۵
- ۳.۳.۱.۳. تکافل اجتماعی ۱۲۶
- ۲.۳. نظارت بر اعمال و رفتار صاحب منصبان در جامعه ۱۲۹
- ۱.۲.۳. نظارت بر اموال اجتماعی کارگزاران ۱۳۰
- ۱.۱.۲.۳. کنترل از کارگزاران در تقسیم بیت المال و تنبیه خطاکار ۱۳۰
- ۲.۱.۲.۳. صرفه جویی در هزینه های دولتی ۱۳۳
- ۳.۱.۲.۳. دستورالعمل های اخلاقی به کارگزاران مالیاتی ۱۳۳
- ۱- دستورهای لازم برای خود کارگزاران ۱۳۳
- أ. داشتن تقوا، تواضع و انصاف در دریافت مالیات ۱۳۴
- ب. گشاده رویی و نرم خوئی با مالیات دهندگان و عدم تکبر و ظلم ۱۳۴
- ج. پرداخت حق و حقوق مساکین و نیازمندان در مالیات ۱۳۴
- ۲- توصیه های حضرت در رابطه با شیوه دریافت مالیات و احکام آن ۱۳۵
- أ. دوری از ایجاد رعب و وحشت و تجاوز نکردن از حد مطلوب در گرفتن مالیات ۱۳۵
- ب. نرم خوئی و ملاحظت به هنگام جمع آوری مالیات ۱۳۵
- ج. بخشودگی مالیاتی به نیازمندان ۱۳۶
- ه. نهی از آزار و ستم هنگام دریافت مالیات ۱۳۷
- ۴.۱.۲.۳. لزوم ساده زیستی حاکمان اسلامی ۱۳۹
- ۲.۲.۳. نظارت بر اموال شخصی کارگزاران ۱۴۲
- ۳.۳. کنترل بازار ۱۴۳
- ۱.۳.۳. عملکرد نهاد حسبه در اقتصاد اسلامی ۱۴۴
- ۱.۱.۳.۳. کنترل کیفیت ۱۴۴
- ۲.۱.۳.۳. مطابقت شرایط بازار با احکام شریعت ۱۴۵
- ۳.۱.۳.۳. نظارت بر اجرای ارزش های اخلاقی ۱۴۵
- ۴.۱.۳.۳. کنترل محیطی ۱۴۶
- ۵.۱.۳.۳. داوری در مورد اختلافات در بازار ۱۴۶
- ۶.۱.۳.۳. مبارزه با انحصار و کاهش پیامدهای منفی آن ۱۴۶

۱۴۷.....	۲.۳.۳. ویژگی بازار در زمان امیرمؤمنان <small>علیه السلام</small> در زمینه کنترل فساد در آن
۱۴۸.....	۳.۳.۳. کنترل نمایندگان بازاریان
۱۵۰.....	نتیجه
۱۵۳.....	خاتمه
۱۵۵.....	فهرست منابع و مآخذ

﴿مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾^۱

مقدمه

از آنجایی که بخش گسترده‌ای از روابط انسان‌ها در حیطه اقتصادی رقم می‌خورد، به طور قطع دین که دستورالعمل صحیح زیستن را برای انسان به ارمغان آورده، نمی‌تواند در این رابطه بی‌تفاوت باشد. و در حوزه گسترده‌ای از زندگی؛ یعنی تولید، توزیع و مصرف، نمی‌تواند سکوت کرده باشد. با توجه به این امر که دین فقط عهده‌دار روابط انسان با خدا نیست، بلکه رابطه انسان‌ها با یکدیگر نیز در شمار اهداف آن به شمار می‌رود.

البته گفتنی است که رابطه انسان‌ها با یکدیگر، در رابطه‌ی آن‌ها با خدا نیز مؤثر است، به این معنا که اگر انسان‌ها به حقوق یکدیگر تعدی کرده و رابطه عادلانه در میان آن‌ها نباشد، هرگز نمی‌توانند مدعی بندگی صحیح خداوند باشند. شاهد بر این مدعا این است که پیامبر خدا حضرت شعیب با شعار "أَعْبُدُوا اللَّهَ" و "أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَ الْمِيزَانَ" برانگیخته شده و ضمن آن که دیده بشر را به آسمان دوخت، مردم را به عدالت در داد و ستد فراخواند. تا الگویی برای سایر اقشار جامعه باشد.

بی‌تردید، برای انسان که مخلوق برگزیده‌ی خدای متعال است، بالاترین دستورالعمل‌ها و نیکوترین هدایت‌ها لازم است. که قرآن کریم بلاشک واجد چنین امتیازی بوده و اساساً جهت هدایت انسانی نازل شده است. که راه میانه و مستقیم برای پیشرفت و تکامل انسان در تمامی ابعاد حیات فردی و اجتماعی و در حوزه‌های مختلف زندگی از جمله اقتصاد و امنیت ناشی از آن را برای آن‌ها فراهم می‌سازد. و همین بس که نور هدایت قرآن محکم‌ترین و پایدارترین رهنمودهایی است که هیچ‌گاه نفی و نقص نخواهد داشت: ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ﴾^۲ بر همین مبنا

۱. حشر / ۷. و آنچه خدا از اموال اهل قریه‌ها بفرستاده خویش بازگردانید، پس آن از آن خدا و رسول وی و نزدیکان و یتیمان و تهیدستان و رهگذر بی‌مال از خاندان رسول است تا آن اموال میان توانگران دست بدست نگردد...
۲. اسراء / ۹.

هدایت‌های اقتصادی قرآن کریم از آن‌جایی که براساس فطرت ناب انسان‌ها و نیازها و خواسته‌های طبیعی آن‌ها و مطابق هدایت تکوینی او تشریح شده، لذا این هدایت‌ها همیشگی و در راستای صیانت از منافع و مصالح انسان، جامعه و نسل او خواهد بود.

ما در این نوشتار سعی نمودیم تا با بهره‌مندی از آموزه‌های این کتاب آسمانی به همراه سخنان ارزشمند مولای متقیان امیرمومنان علیه السلام که در تأیید بر مضامین قرآن می‌باشد، نمونه‌های قابل توجه و پرشماری از مبانی و هدایت‌های‌شان را در حوزه راهکارهای برقراری امنیت اقتصادی و در قلمرو متعددی از قبیل توزیع، مبادله، مصرف، خودکفایی اقتصادی و سایر دستورالعمل‌ها جهت برقراری این مهم در جامعه را استخراج نماییم.

البته این نکته قابل توجه است، که رشد اقتصادی در کنار عنصر مهم امنیت برای جامعه انسان‌ها زمانی ارزشمند است که علاوه بر رعایت ارزش‌های اخلاقی و معنوی، با سالم‌سازی فعالیت‌ها و مقابله با مفسدات از یک سو و گسترش عدالت اجتماعی و برخورداری عموم مردم از رفاه نسبی با توزیع عادلانه ثروت در جامعه از سوی دیگر، که از مهم‌ترین دغدغه‌های عصر حاضر در غالب جوامع، از جمله جامعه ما است، همراه باشد. لذا اسلام با اصالت دادن به اقتصاد مهم‌ترین شیوه‌ها و عناصر دست‌یابی به آن‌ها را در آموزه‌هایش مطرح ساخته است. آن‌سان که توجه دادن به آن‌ها در برنامه‌ریزی اقتصادی و نهادینه کردن آن‌ها در فرهنگ عموم به عمل بنشینند، به یقین می‌تواند تمدن سترگ اسلامی را احیاء کند و رفاه و آسایش عموم را به ارمغان بیاورد.

لذا ما در نوشته حاضر، بعد از بیان کلیاتی پیرامون این تحقیق و ذکر مفاهیم کلیدی و آشنایی با موضوع مورد بحث، راه کارهای رسیدن به مهم‌ترین مبانی برپایی امنیت اقتصادی و مزایای آن را در یک حکومت اسلامی، در موضوعاتی از قبیل برپاداشتن عدالت اقتصادی، تنظیم بازار با اجرای قوانین بیع اسلامی، ارائه الگوی مصرف، تعدیل عادلانه گردش ثروت در میان اقشار جامعه در جهت ریشه‌کن کردن فقر و فاصله طبقاتی و... مطالعه قرار می‌دهیم. و در آخرین فصل از این نوشتار با تکیه بر اندیشه‌های اقتصادی امام علیه السلام در نهج‌البلاغه، سعی نمودیم اقدامات حضرت علیه السلام را در تحقق امنیت اقتصادی در جامعه انسانی مورد بررسی قرار دهیم. ضمن این نکته که جامعه زمان حکومت آن حضرت علیه السلام در وضعیت اقتصادی آشفته‌ای به سر می‌برد ولی

مجموعه رفتارهای اقتصادی و روایات و گفتارهای امیرمومنان علیه السلام در عرصه اقتصادی رهنمودهای بسیار ارزنده‌ای جهت دستیابی به امنیت در زمینه اقتصاد ارائه نموده است، که شامل سیاست‌هایی از قبیل: بازگرداندن ثروت‌های نامشروع به صاحبان حق، جلوگیری از سوءاستفاده‌های اطرافیان مسئولین دولتی و اقتصادی، توجه به نیازمندان و بازنشستگان، مبارزه با احتکار و گران‌فروشی، اصلاح نظام مالیاتی و نظارت بر بازار و بازاریان و کنترل آن از فساد ناشی در آن و... می‌باشد. که حضرت علیه السلام با این اقدامات، از فاصله طبقاتی و فقر ناشی از آن در جامعه انسانی به مبارزه پرداختند و جامعه‌ای آرمانی با اجرای عدالت را پایه‌ریزی نموده است.

لذا ما در این رساله با الگو قرار دادن این آموزه‌ها، در جهت ارائه مبانی برای برقراری امنیت در عرصه اقتصاد می‌باشیم که امید می‌رود این اثر به عنوان آشنایی و استفاده از کاربرد مفاهیم بلند قرآنی و سخنان دلسوزانه امیرمومنان علیه السلام در راستای آرامش همگانی، هدایت‌ها و برداشت‌های لازم را برای زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها و جوامع به ارمغان بیاورد.

فصل اول

کلیات

۱-۱. بیان مسأله

علم اقتصاد یکی از علوم و معارف زیر مجموعه علوم اجتماعی است، این علم به خصوص از قرن هجدهم به بعد اهمیت بیش تری یافته است، اقتصاد از یک طرف رابطه تنگاتنگی با زندگی و مسائل روزمره مردم دارد، از سویی دیگر تبیین تئوری‌های اقتصادی می‌تواند نقش فراگیری حتی در حوزه‌های غیر اقتصادی مانند طراحی بهینه در برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی داشته باشد، چنانچه می‌تواند در ارائه رهنمودهای سیاست‌گذاری برای دولت مردان و صاحبان حرف و مشاغل تأثیر قابل توجهی داشته باشد.

گذشته از این استقرار یک نظام اقتصادی باثبات، از اهداف و در عین حال از مقولات حکومت‌های موجود در جهان می‌باشد. در این مورد نیز مطالعه‌ی علوم اقتصادی و کاربرد مکانیسم‌های آن برای هر چه کارآمدتر ساختن نظام‌های مختلف اقتصادی می‌تواند مفید باشد، مدیران، بانکداران، حسابداران، واسطه‌ها و کارگزاران بورس، بنگاه‌ها، خانوارها، حقوقدان‌ها، و در مواردی پزشکان جهت اتخاذ تصمیم بهینه درباره امور محوله بی‌نیاز از اصول و کلیات اقتصاد نیستند. توجه به این نکته ضروری است که، کاربرد قوانین و نظریه‌های اقتصادی زمانی که با ساختارهای فکری، اجتماعی، و سیاسی و دیگر ملاحظات خاص جوامع مختلف همراه گردد به میزان بیشتری بهره‌وری خواهد داشت.^۱

در کنار علم اقتصاد و تأثیر آن در زندگی و جوامع بشری باید از امنیت اقتصادی سخن گفت که یکی از نگرانی‌های اساسی دولت‌هاست. امنیت اقتصادی را به‌طور کلی می‌توان یکی از

۱. یدالله دادگر، تیمور رحمانی، مبانی و اصول علم اقتصاد، چاپ اول، (قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۰)، صص ۲۶-۲۵.

وجوه امنیت دانست که در درجه نخست این وجه از امنیت به تحکیم بنیان‌های اقتصاد ملی و رهانیدن آن از آسیب وابستگی به کشورهای دیگر می‌پردازد.

امنیت اقتصادی زیربنا و بستری مناسب برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور است که بدون دستیابی به آن، ارکان مهم برای توسعه اقتصادی یعنی سرمایه‌گذاری، تولید، اشتغال، صادرات و... با ظرافت کامل و با بهره‌وری بالا تحقق نمی‌یابد. متقابلاً در شرایط فقدان امنیت اقتصادی در جامعه، نارسایی‌ها و چالش‌های مختلفی مانند گسترش اقتصاد غیر رسمی (زیر زمینی) قاچاق کالا و خدمات، نارسایی در توزیع کالاها و خدمات، خروج سرمایه و فرار مغزها، به کارگیری سرمایه‌ها و پس‌اندازها در بازارهای غیر رسمی و دلالی و بالاخره کاهش شدید بهره‌وری ملی و به ویژه بیکاری و رکود در جامعه حاکم خواهد شد.

لذا امنیت اقتصادی باید به عنوان یکی از اهداف عالی نظام اسلامی مدنظر قرار گیرد تا بتواند زمینه گسترش سرمایه‌گذاری، تولید، کسب و کار، بهبود وضعیت معیشتی مردم و در نهایت عدالت اجتماعی را فراهم سازد. به طوری که فقدان امنیت اقتصادی در نظام کنونی جهان، که اقتصاد در آن نقش جدی ایفا می‌کند، تأثیر چشمگیری در تأمین منافع و امنیت ملی کشور دارد.^۱

ما در این رساله برآنیم که به بیان اصول و مبانی امنیت اقتصادی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه پرداخته و آنچه را که موجب رشد و پیشرفت اقتصادی در کنار سالم‌سازی فعالیت‌ها و مقابله با مفاسد و ایجاد و گسترش عدالت اقتصادی است به نظاره بنشینیم. با توجه به این که تأمین امنیت اقتصادی از یک سو در گرو شیوه مواجهه حکومت با تجار، کسبه، تولیدکنندگان و... می‌باشد و از سوی دیگر سلامت آن و امدار دستورالعمل‌های موجودی است که به نیازهای انسان واقف است بنابراین، واکاوی منابع دینی برای رسیدن به ساختاری کامل رهگشا است.

با توجه به این که امروزه، بسیاری از جوامع اسلامی، کم و بیش با مشکلات ناشی از فقر، عقب‌ماندگی و توزیع نابرابر امکانات رویارویند؛ در حالی که مهم‌ترین عناصر رشد و توسعه‌ی اقتصادی و مؤثرترین شیوه‌های سالم‌سازی فعالیت‌ها و گسترش عدالت اجتماعی و اقتصادی در آموزه‌های اسلامی، به روشنی و فراوانی مطرح شده است، که توجه به آن در برنامه‌ریزی‌های

۱. مصطفی آذری، مجموعه مقالات امنیت اقتصادی، چاپ اول، (تهران: مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد، ۱۳۷۸)، ج ۲، صص ۱-۲.

اقتصادی، و نهادینه کردن آن در فرهنگ عمومی، به درستی می‌تواند تمدن شکوه‌مند اسلامی را احیا کند و رفاه و آسایش همگانی را ارزانی دارد.^۱

۱-۲. سوالات تحقیق

ما در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سوالاتی هستیم که عبارتند از:

۱-۲-۱. سؤال اصلی

امنیت اقتصادی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه بر چه اصول و مبانی استوار است؟

۱-۲-۲. سوالات فرعی

- ۱- راه کارهای مقابله با اخلال در امنیت اقتصادی از منظر قرآن کریم کدامند؟
- ۲- تعدیل ثروت به عنوان یکی از مبانی امنیت اقتصادی چه تأثیری در برقراری امنیت اقتصادی در جامعه بر جا می‌گذارد؟
- ۳- مهم‌ترین اقدام امیرمومنان علیه السلام در جهت تحقق امنیت اقتصادی بر چه اموری استوار بود؟
- ۴- در دستورالعمل‌های امیرمومنان علیه السلام به کارگزارانش، برنامه‌ریزی اقتصادی برای ایجاد امنیت بر چه اصولی مبتنی است؟

۱-۳. فرضیه‌ها

- ۱- امنیت اقتصادی از منظر منابع دینی بر اساس رعایت موازین دینی و برپایی عدالت اقتصادی، مبتنی بر توزیع عادلانه ثروت، الگوی صحیح مصرف، نظارت بر بازار و کنترل کارگزاران اقتصادی استوار است.
- ۲- برای مقابله با اخلال در امنیت اقتصادی دستورالعمل‌های مهمی در قرآن کریم ارائه شده از قبیل: اندازه‌گیری دقیق کالا، رضایت متعاملین، پرهیز از ربا، پرهیز از احتکار، پرداخت مالیات‌هایی مثل خمس و زکات و انفاق‌های مستحبی.

۱. جواد ایروانی، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، بی‌چاپ، (مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۴)، ص ۱۹.

۳- کم شدن فاصله طبقاتی و جلوگیری از تمرکز ثروت و گردش اموال در بین همه افراد جامعه (فقیر و غنی) از آثار تعدیل ثروت در جامعه اسلامی است.

۴- امیرمومنان علیه السلام حکومت را می‌پذیرد تا به اجرا گذاشتن عدالت اجتماعی از هرگونه اختلاف طبقاتی، جلوگیری به عمل آورد. و عدالت اقتصادی را، با ایجاد توازن اقتصادی، تکافل اجتماعی و نظام اداری سالم محقق گرداند.

۵- امیرمومنان علیه السلام با نظارت بر اعمال و رفتار حاکمان منصوب، دستورالعمل‌هایی صادر فرمودند که در آن بر دقت در جمع‌آوری و تقسیم بیت‌المال، عدم سوءاستفاده از آن، لزوم ساده‌زیستی کارگزاران، صرفه‌جویی در اموال دولتی، اصلاح نظام مالیاتی و... تأکید شده بود.

۱-۴. اهمیت و ضرورت تحقیق

در میان مسائل مورد ابتلای جامعه، موضوعی که امروزه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد، مسائل اقتصادی است. اقتصاد برای همه مردم دارای اهمیت است؛ به این دلیل که برای همه آن‌ها ملموس است، و خود را با آن درگیر می‌بینند. ضمن این نکته که استقلال یک جامعه و قدرت مقاومت آن در مقابل حوادث طبیعی و اجتماعی و شکوه و عظمت یک جامعه در مقابل جوامع دیگر و ثبات سیاسی آن، بستگی به حل مشکلات و رفع کمبودهای اقتصادی آن جامعه دارد. علاوه بر این، زندگی اجتماعی انسان‌ها بدون اقتصاد شکوفا و رشد یافته بسی دشوار است، به طوری که اقتصاد بیمار زمینه را برای نابودی ارزش‌های اخلاقی و حاکمیت فساد و فحشا، جرم و جنایت بیش‌تر مهیا می‌کند اصولاً پیمودن مسیر تکامل و رسیدن به کمال مطلوب برای یک جامعه بدون فراهم بودن امکانات اقتصادی و رفع نیازهای مادی، غیر ممکن به نظر می‌رسد.^۱

مرحوم علامه طباطبایی در اهمیت این موضوع ذیل آیه‌ی ﴿...إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾^۲ می‌فرماید: ... مهم‌ترین چیزی که مجتمع بشری را براساس خود پایدار می‌دارد، اقتصاد جامعه است که خدا آن را مایه‌ی قوام اجتماعی قرار داده، به طوری که بی‌توجهی

۱. دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، **درآمدی بر اقتصاد اسلامی**، بی‌چاپ، (بی‌جا: مؤسسه در راه حق، ۱۳۶۳)، ص ۷.

۲. توبه/ ۳۴. (ای کسانی که ایمان آورده‌اید همانا بسیاری از علماء و راهبان مال‌های مردم را به ناحق می‌خورند، و مردم را از راه خدا باز می‌دارند، و آنان که طلا و نقره را ذخیره و گنجینه می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، آن‌ها را به عذابی دردناک بشارت بده)

به مسائل اقتصادی جامعه و سرسری گرفتن تغییرات بی حساب و اوج و حضیض‌های غیر طبیعی آن و عادی تلقی کردن قتل رفیع اقتصاد در برابر دره‌های عمیق آن، حتی در زندگی و احوال شخصی افراد اثر دارد و به سرعت سبب از هم پاشیدگی نظام خانواده و جامعه خواهد شد و تعادل اقتصادی خانواده و اجتماع را برهم خواهد زد. بی‌مبادلاتی در این امور و متفن نکردن پایه‌ها، اصول روابط اقتصادی، مخارج، درآمدها، تلاش‌ها و دریافتی‌ها عموماً در غالب افراط و تفریط و غالباً با تغییر اسراف بیان شده که در آیات و روایات بی‌شماری به آن اشاره شده. و ما اگر انواع گناهان و جرائم و جنایات و تعدیات و مظالم را دقیقاً آمارگیری کنیم و به جستجوی علت آن پردازیم خواهیم دید که علت بروز تمامی آن‌ها یکی از دو چیز است: یا فقر مفرطی است که انسان را به اختلاس اموال مردم از راه سرقت، گرانفروشی، کم‌فروشی، غضب و سایر تعدیات وادار می‌کند، و یا ثروت بی‌حساب است که انسان را به اسراف و ولخرجی در تمامی امور وادار می‌دارد. و همه این مفاسد که از این دو ناحیه ناشی می‌شود هر یک به اندازه خود تاثیر مستقیمی در اختلال و ناامنی نظام بشری دارد، نظامی که باید حفاظت اموال و جمع‌آوری ثروت و احکام مجعول برای تعدیل جهات مملکت و جدا ساختن آن از خوردن مال به باطل را ضمانت کند، وقتی این نظام مختل گردد و هر کس به خود حق دهد که هر چه به دستش می‌رسد تصاحب کند، و از هر راهی که برایش ممکن باشد ثروت جمع نماید قهراً همه افکارش چنین می‌شود که از هر راهی که ممکن شد باید مال جمع‌آوری کرد چه مشروع و چه نامشروع، و پرواضح است که وقتی کار به این جا بکشد شیوع فساد و انحطاط‌های اخلاقی بلایی بر سر اجتماع بشری می‌آورد و محیط انسانی را به صورت یک محیط حیوانی و پست در می‌آورد.^۱ در نتیجه باید گفت، گرچه ما هرگز موافق مکتب‌های یک بعدی که همه چیز را در بعد اقتصادی خلاصه می‌کنند و انسان و ابعاد وجود او را نشناخته‌اند، نیستیم، ولی با این حال اهمیت ویژه مسائل اقتصادی را در سرنوشت اجتماعات هرگز نمی‌توان از نظر دور داشت، آیات ۵۵ سوره یوسف نیز اشاره به همین حقیقت می‌کند، چراکه حضرت یوسف علیه السلام از میان تمام پست‌ها انگشت روی خزانه‌داری می‌گذارد؛ چراکه می‌دانست هر گاه به آن سر و سامان دهد قسمت عمده نابسامانی‌های کشور باستانی مصر، سامان خواهد یافت، و از طریق عدالت اقتصادی می‌تواند سازمان‌های دیگر را کنترل کند.^۲

شایان توجه می‌باشد که در کنار ضرورت اهمیت اقتصاد در جامعه باید از امنیت هم سخن گفت، که از مقوله‌های اساسی است که نیاز به آن در تمام ابعاد زندگی بشری به نحوی ملموس و

۱. سید محمد حسین طباطبایی، **المیزان فی تفسیر القرآن**، چاپ پنجم، (قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق)، ج ۹، ص ۲۴۸.

۲. ناصر مکارم شیرازی، **تفسیر نمونه**، چاپ اول، (تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴ ش)، ج ۱۰، ص ۹.